

- ⁴³ A *Nemzeti megújódás programja: A Köztársaság első három éve* (Budapest, 1990. 147. p.)
- ⁴⁴ Meg kell jegyeznünk, hogy az új Alkotmány elfogadása (1989. évi XXXI. törvény) volt az igazi szakítópróba az Országgyűlés esetében, hiszen ekkor többször is előtérbe került a parlament feloszlásának kérdése.
- ⁴⁵ Tomka Miklós: *Egy új társadalmi-politikai szereplő: Vallás és egyház a rendszerváltás folyamatában* (Társadalmi Szemle, 1998. 8–9., 28. p.)
- ⁴⁶ Tomka Miklós: i. m., 31. p.
- ⁴⁷ Nem függetlenül a készülődéstől a Nemzeti Kerekasztal (NEKA) tárgyalásokra. Megemlíthetjük, hogy a „flexibilis” Németh-kormány épp a tárgyalások miatt vonta vissza a parlamenthez már 1989 májusában beterjesztett alkotmánymódosító törvényjavaslatát, s a NEKA-megállapodás eredményeképpen előálló (új) alkotmánymódosításra vonatkozó törvényjavaslatot terjesztett 1989 őszén a törvényhozás elé.
- ⁴⁸ In: <http://www.1000ev.hu/index.php?a=3¶m=8660>.
- ⁴⁹ In: uo.
- ⁵⁰ Az 1989. évi XXXI. törvény a következő szabályszerzőveket állapította meg: „60. § (1) A Magyar Köztársaságban mindenkinek joga van a gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságára. (2) Ez a jog magában foglalja a vallás vagy más lelkiismereti meg-

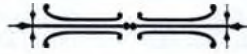
győződés szabad megválasztását vagy elfogadását, és azt a szabadságot, hogy vallását és meggyőződését mindenki vallásos cselekmények, szertartások végzése útján vagy egyéb módon akár egyénileg, akár másokkal együttesen nyilvánosan vagy magánkörben kinyilváníthassa, vagy kinyilvánítását mellőzze, gyakorolhassa vagy taníthassa. (3) A Magyar Köztársaságban az egyház az államtól elválasztva működik.”

⁵¹ 1991. évi XXXII. törvény.

⁵² 1997. június 20-án Horn Gyula miniszterelnök és Angelo Sodano bíboros államtitkár Vatikánvárosban aláírta a „Katolikus Egyház magyarországi közszolgálati és hitéleti tevékenységének finanszírozásáról, valamint néhány vagyoni természetű kérdéstről” szóló megállapodást. Ezt követően 1997. december 2-án az Országgyűlés ratifikálta a Megállapodást, egyúttal elfogadta az 1997. évi CXXIV. törvényt az egyházak hitéleti és közcélú tevékenységének anyagi feltételeiről.

⁵³ 1990. február 9-én, Budapesten Németh Miklós és Agostino Casaroli aláírta a magyar–vatikáni diplomáciai kapcsolatok újrafelvételéről szóló egyezményt.

⁵⁴ Vagyis arra, hogy állam ablakot nyit a különböző vallások oktatása felé, s maga kísérli meg állampolgárait – az oktatási rendszeren keresztül – az egyházak felé nyitottá tenni, ha tetszik, világnézetileg nyitottá szocializálni.

Nagypál Szabolcs

A rendszerváltás néhány vallási kulcskérdése: vallásszabadság, átcsábítás és közös tanúságtétel

A rendszerváltással hirtelen beköszöntő vallásszabadság fölkészületlenül érte mind a már hagyományosan és történelmi léptékben is jelenlévő magyarországi egyházakat és vallási közösségeket, mind pedig az újonnan megjelenő mozgalmakat és szerveződéseket. A vallási szabad versenyben az előbbieket kétségbeesetten igyekeztek védeni előjogaikat, miközben a tényleges áldozati helyzet mellett természetesen a kommunista diktatúrával ilyen vagy olyan módon együttműködés terhét is magukkal kellett cipelniük. Az utóbbiak pedig sokszor szintén nemtelen eszközökhez folyamodtak a hívők közösségének növelése érdekében, az átcsábítás különböző módszereire nyúlva. Húsz évvel a vallási értelemben is vett rendszerváltás után a párbeszéd és a közös tanúságtétel kultúrája még mindig csak csíráiban lelhető föl Magyarországon. Tanulmányomban a rendszerváltással összefüggő három vallási kulcskérdés fogalomtörténetét és tartalmát vizsgálom meg behatóbban.¹

I. A vallásszabadság hirtelen beköszöntött és a kibontakozó vallási sokszínűség

A legnagyobb fordulatot a rendszerváltás idején a vallásszabadság hirtelen beköszöntött hozta, ami tulajdonképpen váratlanul érte nemcsak az addig is engedélyezett vallási közösségeket (például a „történelmi egyházakat”), hanem a bejegyzés és a törvényes működés lehetőségét akkor elnyerő, újabban létrejött közösségeket is. A nagyobb és régibb vallási közösségekben bizonytalanságot és félelmet keltett a vallási piac megnyílása, mindazonáltal ők is jelentős föllendülésnek indultak. A kisebb vallási közösségek pedig erőteljes misszióba kezdtek, néha bizony az átcsábítástól sem visszariadva, hiszen legalább is a beavató szentség (a keresztség) tekintetében Magyarország elég jól lefedett területnek volt tekinthető (és, kisebb mértékben ugyan, tekinthető ma is). Ugyanakkor a vallásszabadság valóban olyan alapvető emberi jog, amely a rendszerváltás egyik legnagyobb vívmányának számít.

A vallások és felekezetek egymás mellett élésének (*coexistentia*) szintjén elsősorban a vallási előítéletek és türelmetlenség meghaladása lehet a legalapvetőbb cél, különösen is a félreértések napfényre hozása és tisztázása segítségével. Első vallási kulcsfogalmunk, a vallásszabadság eszméjének kérdésköre mindezt egyrészt közösségi összefüggésrendszerbe ágyazza, másrészt pedig kielezi a szabad akarat és az emberi egyéniség személyi vonatkozásait is.² A vallásszabadságnak legalább öt vonatkozását lehet elkülöníteni: a törvényi vagy jogi, az egyéni vagy lelkiismereti, az egyéni vagy közösségi, a felekezetközi vagy ökumenikus, végül pedig a vallásközi oldalakat.³ Mind-

ezek természetesen szoros kapcsolatban állnak más emberi és állampolgári jogokkal, valamint emberi felelősségekkel és köteleességekkel is. A törvényi vagy jogi szempontokat különböző szintű jogi szabályozások határozzák meg, és éppúgy védelmezik nemzetközi megállapodások, mint vallási és egyházi megnyilatkozások.

Az *Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának* (1948) meghatározását a vallásszabadságról köztudottan jelentősen befolyásolták kortárs keresztény teológiai nézetek, iskolák és mozgalmak. Magának a megfogalmazásnak is nagy hatása lett ugyanakkor a keresztény önmegértés későbbi fejlődésére, például a Római Katolikus Egyház II. Vatikáni Zsinatára (1962–1965).⁴ E nyilatkozat tizennyolcadik cikkelye mindössze egyetlen bekezdésből áll, amely a következőképpen hangzik: „Minden személynek joga van a *gondolat, a lelkiismeret és a vallás szabadságához*: e jog magában foglalja a vallás és a meggyőződés megváltoztatásának szabadságát, valamint a vallásnak vagy a meggyőződés kifejezésre juttatásának jogát mind egyénileg, mind együttesen, mind nyilvánosság előtt, mind a magánéletben, oktatás, gyakorlás és szertartások végzése útján.”⁵ Amikor a *Közös tanúságtétel és átszábítás* (1970) című hivatalos egyházi megnyilatkozás idézi az előbb bemutatott teljes meghatározást, nem mulaszt el hozzátenni még egy igen fontos és jelentős kitéletet a magyarázat utolsó mondatához.⁶ A kérdéses hármaskörben emberi jog magában foglalja ugyanis a vallás és meggyőződés kifejezésre juttatásának jogát is, mégpedig a „társadalmi cselekvésben”. Természetesen más vallások és felekezetek emberi jogait éppen olyan meggyőződéssel kell védenie a vallásos embereknek, mint a sajátjukat.⁷ E kiegészítés egyben figyelemreméltó fordulatot is jelez a vallásos emberek gondolkodásában a közösségi, társadalmi és közéleti kérdéskörök tekintetében.

Vallási szempontból természetesen minden emberi és állampolgári jognak megvan a maga ellentétpárja is, amely általában egy erkölcsi köteletségben és felelősségben áll. A II. Vatikáni Zsinat kifejezetten is megfogalmazta e felelősséget, amikor az emberi méltósággal foglalkozott a *Dignitatis Humanae* (1965) nyilatkozatban.⁸ E hivatalos egyházi megnyilatkozás az emberi személy és közösség jogáról beszél a társadalmi és polgári szabadság, különösen is a vallás tekintetében.⁹ A vallásszabadság másik oldala pedig e fölfogás szerint az emberek közös felelőssége abban, hogy szüntelenül keressék és kutassák az igazságot, mert van értelmük, lelkiismeretük és szabad akaratuk, amelyek istenképmásításuk közös jegyei.

Az Egyházak Ökumenikus Tanácsa (EÖT) 1975-ös nyilatkozata teszi teljessé e képet a nairobi világgöygyűlésen, hozzátoldva, hogy a közös emberi felelősség kiterjed a közösség szolgálatára is.¹⁰ Kiemelten pedig éppen ama közösség szolgálatára, melynek az emberek maguk is tagjai, s amelyhez odatartoznak származás, történelem, kultúra vagy korábbi erre vonatkozó döntésük által. Ennek megfelelően az is a hivatásukhoz tartozik, hogy szilárdan megélik, és elkötelezetten megvalósítsák a gondolatok teljes szabadságát. Ezen alapál-

lás és magatartás összefoglaló neve tehát a vallásszabadság: éspedig nemcsak a külső viszonylatok, hanem éppúgy a belső hozzáállások tekintetében is.

A jogrend föladata az Egyház és általában a vallások elválasztása az államtól, és ezáltal mindenki számára a szabad vallásgyakorlás biztosítása és védelme.¹¹ Az állam felelőssége ezzel együtt, hogy egy olyan igazságos jogrendszert tartson fenn, amely mindenkire egyformán érvényes, és mindenkit egyenlően kezel.¹² Az állam és Egyház szétválasztása a francia forradalom gyümölcse és következménye, amely megoldás azóta a békés egymás mellett élés és a lelkiismereti szabadság rendkívül termékeny eszközének bizonyult. Hatékony továbbá ezen elválasztás a vallásszabadság megvalósítása tekintetében is, különösen, amikor nem ellenségeskedést szül állam és Egyház között, hanem együttműködést is magában foglal a közös célok érdekében, ahogyan arra igény és szükség mutatkozik.¹³

Az emberi szabadságjogok, ezen belül pedig a vallásszabadság biztosításától egyenes út vezetett a társadalmi sokszínűség (pluralizmus) kibontakozásához, amelyről legalább háromféle értelemben beszélhetünk. Először is, a *közéleti sokszínűség* a hatalmi ágak elválasztását és a hatalom elosztását föltételezi, illetve a közigazgatás központosításának megszüntetését, valamint a kisebb területekre bontást. További föltételként említhetjük még a szerepre alkalmasságot, a képviselői demokráciát, valamint a gyülekezési és egyesülési szabadságot. Nem utolsó sorban pedig a túlbujánzóan hivataloskodó állami szabályozás alóli alanyi vagy tárgyi mentességet. A közéleti sokszínűségtől megkülönböztetendő a *kulturális sokszínűség*, amelyet csak akkor lehet elérni és megszerezni, amennyiben a különböző kultúrákhoz tartozó emberek egyfajta alapvető közös értékrendet fogadnak el. Az értékek e közös rendjének pedig arra kell följogosítania és képessé tennie az embereket, hogy mindig békében és összhangban éljenek egymással. Ugyanakkor pedig annak is meg kell teremteni a megalapozott lehetőségét, hogy mindannyian megőrizhessék különbözőségeiket és eltéréseiket a legtöbb szóba jöhető kulturális területen.¹⁴ Végül, a *vallási sokszínűség* belső, vallási szempontból akár úgy is fölfogható volna, hogy mindez a teremtés gazdagságának, és ezáltal a Teremtő sokarcú kegyelmének egyenes okozata és következménye.¹⁵ A sokarcú kegyelem egyik legfőbb vonása pedig e tekintetben az egyes embernek, illetve az emberiség egészének adott teremtő(társi) szabadság, és az ehhez kapcsolódó és hozzátartozó lelkiismeret és szabad akarat. E fölfogásban a vallási sokszínűség *végző soron* Isten kegyelméből fakad, de e sokszínűségben a cselekvő *elsősorban* mégis az ember a maga történetiségében és öntörvényűségében. Vagyis Aquinói Tamással együtt mi is láthatjuk úgy, hogy tulajdonképpen Isten nem közvetlenül teremt a sokszínűséget, hanem csak mintegy utólagosan elfogadja, használja és fölhasználja azt.

A sokszínűség e három alapterületén az egyes szinteken található alapegységek maguk az emberi közös-

ségek: ama helyek, ahol az imént felsorolt valamennyi jellegzetesség hatékonyan és föltűnő módon találkozhatnak egymással. A gazdagság és sokarcúság kibontására több szinten nyílik lehetőség, márpedig az egyes szinteken a párbeszéd célkitűzései meglehetősen eltérőek lehetnek.¹⁶ Érdekes módon, a rendszerváltás nemcsak előmozdította az ökumenikus és a vallásközi párbeszédet, hanem néhány esetben meg is nehezítette és kihívások elé is állította. Némely vélemények egyenesen odáig mennek, hogy bizonyos szempontból a rendszerváltás a felekezeti és ökumenikus közleledést, a hithirdetést és a vallásszabadságot is jelentősen gyöngítette, különösen Kelet-Európa bizonyos országaiban.¹⁷ Magyarországon viszont a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról szóló 1990. évi IV. törvény immár mindenki számára biztosítja a vallás szabad megválasztását és gyakorlását.¹⁸

II. A szabadság néhány vallási következménye: versengés és átcsábítás

Mind a vallásszabadság, mint pedig a később tárgyalandó közös tanúságtétel egyik ellentéte az *átcsábítás* (prozelitizmus), amely egyszerre elárulása a vallásközi párbeszédnek és az ökumenikus egységmozgalomnak. Az átcsábítás működését megtapasztalhatjuk például a vetélkedésben, a megvesztegetésben, a csalárd és rosszindulatú szóhasználatban, a közéleti hatalomra törekvésben, illetve a kizárólagos gondolkodásmódban.

Érdekes módon, a *prozelitizmus* szó jelentése csaknem az ellenkezőjére változott az évezredek során. A görög kifejezés eredeti jelentése: „aki valami felé tart”; a szentírásai időkől fogva általában azon embert jelölte, ki a zsidó közösség tagja lett áltálal, hogy elfogadta Jahvét Úrnak, és ezzel együtt magára nézve kötelezőnek tekintette és elkezdte betartani Mózes törvényét. Az Újszövetségben mindössze négy helyen fordul elő e szó.¹⁹ Az Ősegyház továbbra is használta a *prozelitizmus* fogalmát, de némileg más jelentést adott neki, párhuzamosan azzal, ahogy az *Isten népe* kifejezést is kiterjesztették a zsidókról, vagyis Izrael népéről a keresztényekre: ez idő tájt egyre inkább ama más vallású személyt kezdte el jelenteni, aki vallásának megváltoztatásával kereszténnyé lett. Néhány évszázaddal később pedig ettől jelentősen eltérő értelmet nyert az ökumenikus mozgalomban, amelyet magyarul leginkább az átcsábítással lehetne visszaadni.²⁰ A kortárs szóhasználatban tehát e téren már nem prozelita személyekről beszélünk, hanem inkább vallások és felekezetek visszaszerezéséről és eljárás módjairól.²¹

A *Keresztény tanúságtétel, átcsábítás és vallásszabadság* (1961) című hivatalos egyházi megnyilatkozás közelebbről úgy határozza meg az átcsábítást, mint a tanúságtétel megromlását és csödjét, különösen ami annak célját, indítórugóit, lelkületét és lelkiességét illeti.²² Ez persze igen tág megfogalmazásnak tűnik, amely sok és sokfajta hamis tanúságtételt magában foglalhat.

A fogalom jelentését ezért finoman szűkíteni kénytelen a *Közös tanúságtétel és átcsábítás* (1970) című hivatalos egyházi megnyilatkozás. E szöveg úgy határozza meg e kifejezést, mint helytelen hozzáállások és viselkedések összességét, amelyek alapvetően sértik az akár keresztény, akár nem keresztény emberi személy jogát arra, hogy vallási kérdésekben mindenfajta külső erőszaktól mentes legyen. Nyilvánvaló tehát, hogy ennek megfelelően az átcsábítás úgy is értelmezhető, mint a vallásszabadság ellentéte. Különösen is figyelemre méltó, hogy e keresztény meghatározás magában foglalja a nem keresztény, más vallású embereket is. Természetesen mindez egyáltalán nem tiltja meg a vallásos embereknek az üzenet hirdetését, ám fokozottabb felelősségre hívja föl őket, hogy kizárólag tiszta és becsületes eszközöket és módszereket használjanak, mások nemtelen kényszerítésétől mindig szigorúan tartózkodva. A *Közös tanúságtétel* (1980) című hivatalos egyházi megnyilatkozás megtartja és megismétli e meghatározást, ám néhány jelentős változtatással: eszerint az átcsábítás nemcsak az emberi személy ama jogát sérti meg súlyosan, hogy a külső erőszaktól mentes legyen, hanem sérthetlenségét az erkölcsi ráhatástól, valamint a testi és lelki nyomás-gyakorlástól.²³

Az első hivatalos egyházi megnyilatkozás, amely e szakkifejezést kifejezetten a keresztényekre élezi ki, az *Átcsábítás kihívása és elhívás a közös tanúságtételre* (1996).²⁴ E szöveg szerint az átcsábítás számos tudatos erőfeszítés gyűjtőneve, melyeket az köt össze, hogy elsődleges célkitűzésük a tagszerzés más közösségek-ből. Itt tehát e szakkifejezést már inkább a közös tanúságtétel szöges ellentétéként áll előtünk. A fogalom legkidolgozottabb és legpontosabb meghatározását a *Közös tanúságtétel felé* (1997) című hivatalos egyházi megnyilatkozás tartalmazza.²⁵ Ez úgy használja a kifejezést, hogy az más vallású vagy felekezeti emberek buzdítása és ösztönzése arra, hogy vallást, felekezetet vagy egyházat váltsanak, mégpedig olyan módszerekkel és eszközökkel, amelyek éles ellentétben állnak a szeretettel és odafordulással, megsértik továbbá az emberi személy szabadságát, és csökkentik az üzenetbe és tanúságtételbe vetett bizalmat. E tágabb értelemben tehát az átcsábítás alapvető ellentétben áll a keresztény egységre irányuló ökumenikus mozgalommal, a vallásszabadsággal, továbbá a közös tanúságtétellel is.

Az átcsábítással valójában az a legfőbb nehézség, hogy *megbotránkoztatja* a vallásokat és a világot, ezáltal pedig messze hangzó ellentanaságot szolgáltat a valóságos gondolat mélységével és igazságaival szemben. Az átcsábítás éppen ezért mindig és minden körülmények között tilos és senkinek sem megengedett, hiszen az erőszakkal vagy csábítással átadott „hit” keserűvé válik és elillan. A vallások sokféleképp mutatnak rossz példát áltálal, hogy egymás elleni harcoss versengésükben és néha bizony nemtelen vetélkedésük során kísérelnek meg új tagokat szerezni. Hamis tanúságot tehetnek felebarátaik ellen például úgy, hogy a frissen megtért embereknek különböző előnyöket

kínálnak, vagy éppen méltatlan nyelvezetet használnak a többiek rovására. Illetve úgy is hibázhatnak, hogyha túl erős kötelékek fűzik őket az államhoz (a hatalomhoz és a fejedelemségekhez), vagy pedig felsőbbség-tudatúan és kizárólagos módon gondolkodnak magukról és ezáltal másokról is. Ezzel áttekintettük tehát az átcsábítás árnyoldalait, veszélyeit és kockázatait: e szakfoglalom segítségével megvizsgáltunk egy sajátos visszaélést, amely egyszerre ellenfogalma az ökumenikus egységmozgalomnak, a vallásközi párbeszédnek, illetve a vallásszabadságnak és a közös tanúságtételnek is.

Az átcsábítás éppúgy folyhatik a világi és polgári társadalomban, mint a mindennapi tapasztalatok világában.²⁶ A veszélye akár olyan nagy is lehet, hogy némelyek egyenesen közös bizottságok föllállítását szorgalmazzák, amelyek mindkét fél részvételével ellenőrzé- nek a hívők átvételét egyik egyházból vagy vallásból a másikba, hogy valóban a lelkiismereti szabadság, az átláthatóság és a tisztelet légkörében mentek-e végbe, a vizsgálat nyomán pedig minden esetben lelkipásztori megfontoltsággal és bölcsességgel járnának el.²⁷

Nemzetközi összehasonlításban Magyarországon mérsékelt vallásossággal találkozunk a rendszerváltás idején, amelynek okai között nehezen különíthető el a kommunista diktatúra vallásellenessége és a modern (utáni) kor egész Európára jellemző elvilágiasodása és elvallástalanodása (szekularizáció).²⁸ Sajnos, a rendszerváltás utáni Magyarország sem maradt minden esetben mentes az átcsábítás elszigetelt vagy akár intézményes jelenségeitől. Úgy tűnik azonban, hogy a szabadság első évtizedében lecsengett és megszelídült mind a gyűlölettel teli erőszakos térítési kísérletek sora az új vallási közösségek részéről, mind pedig a (veszélyes) szektának minősítgetés a bevett közösségek irányából (a mostanában használatos fogalom inkább az új vallási mozgalom).²⁹ A lassan bontakozó érettség mindkét fél részéről egyre jobban elősegíti a párbeszédet, azon belül is az együttműködés és esetleg a közös tanúságtétel csíráit is.

III. Lassan bontakozó vallási érettség: együttműködés és közös tanúságtétel egymás és a világ előtt

Harmadik vallási kulcsfogalmunk, a közös tanúságtétel, a vallások és felekezetek együttműködésének szintjén bontakozik ki. Ennek lényege a szeretet, alázat és odafordulás másokhoz az ember egész személyiségével: a résztvevők mindig választ keresnek a többiektől, ugyanakkor a vértanúságra is készen állnak, akár a halállal is bátran szembenézve.³⁰ A többiektől érkező válasz a tanúságtétvé számára is gazdagító, és viszonyuk folytonos újragondolására készíti ama valósággal kapcsolatban, amelyről tanúságot tettek.

A vallásos emberek közös tanúságtételének kérdése olyannyira népszerűvé vált az ökumenikus és val-

lasközi szóhasználatban, hogy a legújabb szakirodalomban egyenesen ahelyett, hogy a párbeszéd és az örömhír hirdetésének viszonyáról beszéljének, inkább a párbeszéd és a tanúságtétel feszültségben lévő s egymást kiegészítő jelenségeit hangsúlyozzák.³¹ Nem érdektelen fogalmi és tartalmi áttekintést adnunk e gyönyörű eszméről, mert a rendszerváltás utáni Magyarországon a vallási közösségek közti együttműködés sajnos még igencsak gyermekcipőben jár.

1. A közös tanúságtétel fogalomtörténete

Öt olyan hivatalos egyházi megnyilatkozás van, amely alapját képezi a témához közelítésünknek az Egyházak Ökumenikus Tanácsa és a Római Katolikus Egyház összefüggésében. Ezeket 1961 és 1997 között jelentették meg, és némelyiket a két intézmény együttes fönntartású szervezete, a Közös Munkacsoport (JWG) dolgozta ki.³² Az alábbiakban megvizsgáljuk ama meghatározásokat, amelyek a közös tanúságtétel tartalmát körülírják. A közös tanúságtétel felelőssége a vallásosság egyik alapvető erkölcsi összetevője, hiszen minden vallásos tanúságtétel alapja ama túlnaniság, amelyre a vallás vonatkozik.³³ A közös tanúságtétel fogalma azt hangsúlyozza, hogy az igazság melletti szétszakított tanúságtétel önmagában is egyfajta ellentanúságtétel. A tanúságtétel, *martíria* (amely kifejezésből a mártíromság, vértanúság kifejezés is származik) a vallásosság egyik lényegi alkotóeleme.

A *Keresztény tanúságtétel, átcsábítás és vallásszabadság* (1961) című megnyilatkozás kidolgozását először az Egyházak Ökumenikus Tanácsa 1954-es, evanstoni világközgyűlése sürgette.³⁴ A részleges tanúságtétel vagy a részvétel a tanúságtétel folyamatában eszerint magában foglalja mások meggyőzését is. E nyelvezet ihletője a Nemzetközi Hithirdetési Tanács (IMC) volt, amely még ugyanezen esztendőben csatlakozott az Egyházak Ökumenikus Tanácsához annak 1961-es újdélhi közgyűlésén, Indiában.³⁵ A szóhasználat azonban megváltozott a következő megnyilatkozásban, nagyrészt a Római Katolikus Egyháznak köszönhetően, amely a II. Vatikáni Zsinaton (1962–1965) csatlakozott az ökumenikus mozgalomhoz.

A Római Katolikus Egyház és az Egyházak Ökumenikus Tanácsa 1965-ben Közös Munkacsoportot hozott létre, melynek első hivatalos egyházi megnyilatkozása a *Közös tanúságtétel és átcsábítás* (1970) című írás volt.³⁶ Ennek meghatározásában a tanúságtétel Isten történelmi tetteinek hirdetése, továbbá a hit kinyilvánítása a világ valódi és igazi világosságaként, amely az egész Földön minden ember számára világít egész életük során. A megnyilatkozás három területet emel ki, ahol hiteles és valódi tanúságot lehet és kell tenni: az istentiszteletben, mások felelős és készséges szolgálatában, illetve az üzenet hirdetésében.

A Közös Munkacsoport következő nyilatkozata e téren mindegyik közül a legkidolgozottabb és legszélesebb ölelésű: a *Közös tanúságtétel* (1980). A főszerző utáni függelékében a dokumentum számos fontos eset-

tanulmányt, illetve személyes és közösségi tanúságtételt közöl és ismertet.³⁷ A megnyilatkozás mindegyik szöveg közül a legalázatosabban közelíti meg a vallásos ember szerepét e folyamatban. Eszerint a közös tanúságtétel lényege, szíve és veleje a szeretet, az alázat és az odafordulás másokhoz az ember egész lényével. Különösen is két jellemzője van a vallásos tanúságtételnek: mindig választ keres a többiektől, másfelől pedig akár a vértanúságra is készen áll, a halállal is bátran szembenézve. A többiektől érkező válasz a tanúságtévő számára is gazdagító, s viszonyuk folytonos újragondolására készíti ama valósággal kapcsolatban, amelyről tanúságot tesznek. A Közös Munkacsoport legújabb tanulmányi segédletét már a berlini fal leomlása és a közép- és kelet-európai országok felszabadulása után készítették. E szöveg *Az átcsábítás kihívása és elhívás a közös tanúságtételre* (1996) nevet viseli.

A legutóbbi hivatalos egyházi megnyilatkozás kiadása és végső megformálása előtt négy nemzetközi ökumenikus találkozót tartottak a célból, hogy megfogalmazzák és kidolgozzák a végleges szöveget és annak pontos tartalmát.³⁸ Ezen összejövetelek közül az elsőre a svájci Chambésy településen került sor, 1993-ban: *Felelős kapcsolatok kialakítása felé az örömhír hirdetésében: Néhány megfontolás a közös tanúságtételről, az átcsábításról és a kölcsönös gazdagítás új módjairól*.³⁹ A második találkozó célja különösen is az volt, hogy a keleti ortodox hozzájárulást tovább alakítsa a kérdéskör tekintetében, *Az örömhír hirdetése és az átcsábítás* cím alatt: ezt 1995-ben Moszkvában rendezték meg. Ezután még ugyanazon évben, 1995-ben következett egy összejövetel Manilában, a Fülöp-szigeteken, amelynek pontos címe: *Közös tanúságtételre hivatva*. Végezetül 1996-ban az Egyházak Ökumenikus Tanácsa svájci Bossey Ökumenikus Intézete rendezett egy nagy találkozót és tudományos összejövetelt, hogy újra összefoglalják a kérdéskört. Zárónyilatkozatuk címe a következő volt: *Közös tanúságtétel felé: Fölhívás a felelős kapcsolatok kialakítására az örömhír hirdetésében, és az átcsábítás elkerülésére*.⁴⁰

E találkozók eredményeként született meg az Egyházak Ökumenikus Tanácsa legújabb vonatkozó szövege, a *Közös tanúságtétel felé* (1997), melyet az Egyházak Ökumenikus Tanácsa központi bizottsága ajánlott az egyházak figyelmébe. A végleges cím egyébként az utolsó pillanatban megváltozott *elkerülésről elutasításra*, ezzel is még jobban kihangsúlyozva az átcsábítás veszélyes és ártó mivoltát.

A pusztán egymás mellett éleéstől megkülönböztetett valódi *együttéléstől* (*conviventia*) tehát akkor lehet beszélni, amikor a másik ember bizonyágtételét, tanúságtételét, élményét és tapasztalatát a másik fél nyíltan befogadja és elfogadja. Ezek nyomán, ezeket kiindulópontul és alapul véve őszinte kérdéseket lehet fölteni, és igaz figyelmet kaphat a másik ember. A hitelesen fölfogott, következetesen képviselt és megfelelő módon kivitelezett párbeszéd ekképpen kölcsönös megértéshez, tisztelethez és gyümölcsöző együttműködéshez vezet, és kell is, hogy vezessen.⁴¹

2. Az együttműködés és közös tanúságtétel tartalmi kifejtése

A közös tanúságtétel tartalmi körüljárásakor ama legteljesebb meghatározásra érdemes építeniünk, amelyet *A közös tanúságtétel és az átcsábítás* (1970) című hivatalos egyházi megnyilatkozás kínál. E leírás a közös tanúságtételt úgy fogja föl, mint együttes erőfeszítések összetevőinek mindent átfogó eredőjét, amelynek legfőbb célkitűzése, hogy az igazság és élet ajándékait fölmutassa, melyekben a vallásos emberek mindannyian osztoznak. A szöveg indokolása szerint a közös tanúságtétel legfőbb jellemzője a kölcsönös egymásra utaltság,⁴² amely alapján a résztvevők mindannyian tevékeny részvételre vannak meghívva.⁴³ A rendszerváltás utáni Magyarországon is megfontolandó, hogy számos olyan fontos terület van, ahol a vallások és felekezetek együttműködésükkel közösen tudnának segíteni az emberi társadalomnak, néha minden különösebb megerőltetés nélkül. Ez nem csupán a közösségnek válnék javára, hanem az egyes vallási közösségeknek maguknak is, amelyek a viszonyosság alapuló támogatás által a saját lehetőségeiket és tartalékaikat is megsokszoroznák.

Az együttműködés (*cooperatio*) szintjén a vallásközi párbeszéd figyelme és érdeklődése elsősorban a közös emberi célkitűzések megállapítására és hathatós szolgálatára összpontosul. Ennek során a résztvevők tanúságot tesznek mindenekelőtt olyan központi érényekről, mint a hit, a szeretet, vagy a remény. Mindennek első sorban az a célja, hogy minél több és mélyebb értéket halmozzanak föl közvetlen környezetünkben, hogy ezáltal is segítsék szomszédjaikat, felebarátaikat, összes embertársukat. Ezáltal tudják ugyanis erősíteni a jót a világban, és pontosan emiatt képesek harcolni a bűn ellen, illetve közösen hozzájárulni a különböző előremutató megoldásokhoz, továbbá ekképpen tudnak együttműködni a lelkiismeret és a tökéletesedés előmozdításában. Az őszinte és immáron megjavult kapcsolatok pedig reménység szerint lassan és fokozatosan elvezetnek majd az együttműködéshez, a közös munkához és az együttes tevékenységekhez is.

A világ különböző részein, így Magyarországon is a nyilvánvaló és botrányos ellentanúságtételen kívül számos más vitatott kérdés is létezik, amelyek még nem eléggé és nem kellő mértékben kidolgozottak, de melyek megértése, elmélyítése és közelítése már régóta zajlik a vallások között. Ilyen például a vallási hagyományok tanításainak viszonya egymáshoz, illetve a valásbölcselet mint „külső” szemlélő által megfogalmazott különböző szempontok. Hevesen vitatott továbbá a (vallási) közösség mibenlétére vonatkozó egész kérdés csoport, amely voltaképpen az összes többi szempont és megközelítést magában foglalja. Vannak olyan további pontok is a közös tanúságtétel tartalmában, amelyek rendkívül szükségesek volnának, ugyanakkor jelenleg még vitatottak és eldöntetlenek az egyes vallások között: ilyenek különösen a történelem és vallástörténet, a tanítás és közösség, a szent könyvek

közös tanulmányozása, az elkötelezett párbeszéd a tanításokról, a hívő emberek vallásos nevelése és képzése, illetve a közös imádság. Mindezek lényegi eszközök és módszerek lehetnek e folyamatban.⁴⁴

A közös tanúságtétel jelenségével és kívánalmával foglalkozó hivatalos egyházi megnyilatkozásokban említett *területek* közül jónéhányat felsorolhatunk. A kiválasztott területek közös jellemzője az, hogy a vallások közötti együttműködés, illetve a hiteles közös tanúságtétel lehetősége ezek esetében immáron fennálló valóság. Szerencsére már a világ számos földrészén, országában és vidékén is léteznek megfelelő, sőt néha egyenesen kiváló példák is arra, hogy az egyik vallás intézményesen is segíti és támogatja a másik vallást. Természetesen hihetetlenül sok olyan léterület és életerész létezik, ahol a vallások együtt tudnak vagy legalább is tudnának munkálkodni a társadalomban és közéletben, és közösen képesek is volnának arra, hogy a rájuk háruló föladatokat hatékonyan és igazságosan megosszák egymással.

E területek közé tartozik legelőször is az emberi *közösség* építése és az embertársak iránti szolgálat felelőssége. E téren nem mehetünk el komolyabb kutatás nélkül annak tisztázása mellett sem, hogy miképpen kell értelmeznünk a már sokat emlegetett *közösség* fogalmát. A magyar és közép-európai egyházak ökumenikus tanácsainak és még létrehozandó vallásközi kerekasztalainak rendszere döntő változást hozó szervek lehetnének. Ezek ugyanis azon intézmények, ahol valóban létrejöhet a kölcsönös egymásra figyelés, karöltve a másik bölcsességének hálás befogadási folyamatával. A párbeszéd eredményei pedig megtermékenyítőleg hathatnak a vallási közösségek lelkére és értelmére is. A közös tanúságtétel fogalma, elmélete és gyakorlata a huszonegyedik századi vallásközi párbeszéd egyik olyan új uralkodó elképzelése, amely egyáltalán lehetővé teszi a közösség megélését.⁴⁵

A közös tanúságtétel során például a szerzetesközi cserekapcsolatok mellett fontos szerepet játszhatnak a különböző vallásközi szervezetek, intézmények és csoportok, illetve a kultúra- és hagyományközi fölépítésű (ügyetlen egyházjogi kifejezéssel: „vegyes”, *mixtum*) házasságok.⁴⁶ Ezeket sajátos és kiemelt hely illeti meg a párbeszéd terén, hiszen a közösséggé válás és a közösségi lét egyedi és gazdag lehetőségeit rejtik.⁴⁷ Jelenleg ugyanis e házaspárok felé jobbra csak a hatékony elkülönítés, a csaknem teljes elszigetelés eljárás módja van érvényben a legtöbb vallási közösségekben. A közösségek részéről mindez jelentheti akár az árulással vádolást, a támogatásra vonatkozó jelentős bizalomvesztést, vagy a vezetők részéről valamiféle különös félelmet a beavatkozástól. A helyzet furcsa és éppannyira álságos „megoldását” általában az egyik házaspár teljes áttérése jelenti a másik társ vallására; egyikőjük vagy mindkettőjük névleges hívővé válása; illetve a házasság falain belül a felek egyfajta ki nem nyilvánított, hallgatolagos vallási békekötése.

Az egyes vallásoknak az emberi méltóság, az emberi jogok és a társadalmi igazságosság tiszteletének

kérdéskörében is kéz a kézben volna érdemes együttműködniük a világ e részén. Itt azon erkölcsi és lelkiértékek sokszínűségét és mélységét tudnák fölkinálni a társadalomnak, amelyek valamilyen formában mindegyikükben megtalálhatók. Az *embertársak szolgálata* egy közösségen belül azt jelenti, hogy mindenképpen segítséget kell nyújtani és támaszként érdemes szolgálni minden szomszédnak és embertársnak, aki csak szüksége szenved a világon, és rászorul minderre a közös emberi közösség részeként.⁴⁸ A közös erőfeszítések összehangolására különösen is és kiemelkedő mértékben szükség van a természeti csapásokkal, éhínséggel, valamint az emberi szenvedés legkülönbözőbb fajtáival szembeállás során. Márpedig ez csak egy ama dolgok és lehetőségek közül, amelyeket mindenféle jelentősebb nehézség nélkül, sőt akár könnyedén együtt is végezhetnek a különböző vallások hívei, ráadásul erre igazából föl is vannak szólítva és hatalmazva vallási meggyőződésük alapján.

A világvallásoknak korunkban és a világ e részén komoly esélyük van arra, hogy új lendületet vegyenek. Ehhez azonban tevékenyen hozzá kell járulniuk a múlt szakadásainak és a történelem bűneinek – amelyeket a látható és nyilvánvaló közösség megteremtése és megélése ellen kölcsönösen elkövettek – fölloldásához és jóvátételéhez, ez ugyanakkor nem jelentheti ezek elfeledését.⁴⁹ A közösen a vallásos emberekre váró felelősségek között vagy a teljesen közös és együttes, vagy a legalább is a föladatak tekintetében megosztott vallási nevelést, *oktatást* és a képzést is ott találjuk. Ennek során kerülhet sor a különféle szent iratok lefordítására, illetve azok szövegének elmélyült tanulmányozására nemcsak a saját vallás keretei között, hanem más világvallásokban is. Az egyes világvallások fiatalabb közösségeinek frissessége és lendülete pedig új reményeket és indíttatást adhat ahhoz, hogy teremtő, találékony és ötletes módon nyilvánítsák ki a már jelenlévő, bár még nem teljesen megvalósított közösségüket és összetartozásukat. Említést kell még tennünk az egymás között folytatott mély, ugyanakkor nyitott *bölcséleti párbeszéd*ről: a világvallások ugyanis már most képesek kimutatni és megmutatni a világnak lelki és erkölcsi javaikat és értékeiket, amelyeket egymással közösen birtokolnak.⁵⁰

Végezetül pedig, a vallásközi párbeszéd területén a különböző vallások hívei *összetartozásának megünneplése* rendkívül fontos és kiemelt jelentőségű föladat, amelyre vonatkozóan a pontos módok kidolgozása azonban még várat magára. Egyelőre nagy nehézségeket támaszt a közös imádság, könyörgés és fohászkodás kérdésköre; történjék ez akár kölcsönösen egymásért, akár pedig meghatározott más vallású emberek reményeiért, törekvéseiért és célkitűzéseikért. A fölhívás és kihívás legfőképpen arra vonatkozik, hogy e kölcsönös segítség és támogatás révén és nyomán a vallási közösségek a képességeiket megsokszorozhatják és jelentősen megnövelhetik.

A részvételen alapuló közösség látomásában két alapvető aranszabályt fogalmazhatunk meg a vallások

közötti kapcsolatok irányítására, serkentésére és ösztönzésére. Az egyik ilyen alapszabály az volna, hogy a béke megteremtése érdekében a vallásos emberek tegyenek minden dolgot együtt, kivéve, amikor a lelkiismeretükhöz fűződő hűség ezt megtiltja számukra. A másik, szintén hasonló jelentőségű alapelőírás az volna, hogy minden olyan helyzetet, amikor az egyes vallások között akármilyen okból durván elutasítanak bármiféle együttműködést, sőt kapcsolatot, határozott egyértelműséggel és teljességgel rendhagyónak kell minősíteni és tekinteni. Észrevehető és belátható tehát, hogy a közös tanúságtétel szélesebb fogalom annál, mint hogy a vallások pusztán csak együttműködnek, vagy közös erőfeszítéseket tesznek: hiszen ehhez szükség van még arra is, hogy fölismérjék, tiszteljék és méltányolják a kegyelem, igazság, szeretet és összetartozás közös ajándékait az egyes világvallásokban, továbbá őszintén örüljenek tényleges megvalósulásainak.⁵¹ E magatartás járulhat hozzá hatékonyan a megbékéléshez, illetve annak eredményéhez, a békéhez és békességhez a mindennapokban, illetve az egyének, embercsoportok és közösségek

szívében és lelkében. A vallások tulajdonképpen egyetemlegesen felelősek azért, ahogy természetesen képesek is rá, hogy összefogjanak és egyesítsék erőiket az emberiség egészének fejlődése, kiengesztelődése és megbékélése érdekében.

* * *

Végigkövettük tehát a vallásszabadság, az átcsábítás és a közös tanúságtétel fogalmának történetét, fokozatos elterjedését és jelentésének változásait, és kibontottuk tartalmi összetevőit. Mindennek során nem tévesztettük szemünk elől a rendszerváltás utáni magyarországi helyzetet, illetőleg az egyelőre még esetleg eldöntetlen vagy bizonytalan olyan kérdéseket sem, amelyek további tudományos kutatást kívánnak meg. Csak remélhetjük, hogy két évtizeddel a többek között messzemenő vallási következményekkel is járó rendszerváltás után a magyarországi vallások és egyházak is minél teljesebben méltányolják a vallásszabadság előnyeit, fokozódó mértékben tartózkodnak az átcsábítás botrányától, és elindulnak a valódi közös tanúságtétel felé.

Jegyzetek

¹ A magyarországi jogi szabályozás egyházaknak nevezi a vallási céllal megszerveződő közösségeket. A szó valóban bevett a vallási nyelvben, de elsősorban, sőt csaknem kizárólagosan a kereszténységhez kötődik, ezért mind a keresztények, mind pedig a más vallásúak érzékenységét sértheti, más-más okból; bármely más nyelven ezért megütöztető, humoros, esetleg botrányos is volna. Sőt, érdekes módon még magán a kereszténységen belül is (teológiai, egyháztani) vita van arról, hogy ki tekinthető egyháznak (vagyis az egyetlen Egyház részének vagy esetleg egészének) a felekezetek közül. Egyháztani értelemben ugyanis egyetlen Egyház van, Jézus Krisztus Egyháza. A vallás szóval az a baj, hogy az elsősorban a nagy világvallásokat jelöli, melyek a legtöbbször Magyarországon is jelen vannak; de nem alkalmas kifejezeten a magyarországi közösségek pontos megnevezésére. A másik gond vele, hogy például a keresztény felekezetek mind ugyanazon valláshoz tartoznak, tudniillik a kereszténységhez. A magunk részéről ezért a vallási közösség megnevezést tartjuk a legpontosabbnak a magyar jogban 1990 óta egyháznak nevezett vallási jellegű szerveződésekre, intézményekre. A párbeszéd pedig a huszonegyedik századi vallásbölcselet alapszava; és így az itt tárgyalt kulcsfogalmak is a párbeszédelmélet keretébe illeszkednek.

² Földesi Tamás a lelkiismereti és vallásszabadságot az emberi jogok és az esélyegyenlőség összefüggésrendszerébe ágyazza: Földesi Tamás: *Thoughts about the Freedom of Conscience and Religion: Limitation and Elimination* (Religion in Eastern Europe [REE], 1989. 3., 12. p.), In: http://www.georgefox.edu/academics/undergrad/departments/soc-swk/ree/Foldesi_Thoughts_articles_previous.pdf. (A kutatás ideje: 2010. március 10.)

³ Alan Geyer kiemeli, ismerteti és elemzi az öt vonatkozást: Geyer, Alan: *Pluralism and Religious Freedom* (Religion in Eastern Europe [REE], 1995. 4., 3–9. p.), In: http://www.georgefox.edu/academics/undergrad/departments/soc-swk/ree/Geyer_Pluralism_articles_previous.pdf. (A kutatás ideje: 2010. február 14.)

⁴ Franklin H. Littell megvizsgálja, tárgyalja és elemzi is ezen igen fontos hatást az egyik tanulmányában: Littell, Franklin Howard: *A Response to the Decree on Religious Freedom*. In: Abbott, Walter Michael (szerk.): *The Documents of the Second Vatican Council (1962–1965)* (New York [NY], 1966. 697–700. p.)

⁵ Az idézett Nyilatkozat szövege magyarul megtalálható például az alábbi, az emberi jogokkal foglalkozó honlapon: [\[szst.hu/layout/set/print/content/view/full/201\]\(http://www.men-szt.hu/layout/set/print/content/view/full/201\). \(A kutatás ideje: 2010. március 1.\)](http://www.men-</p>
</div>
<div data-bbox=)

⁶ E szöveg megjelent például az Egyházak Ökumenikus Tanácsa (EÖT) egyik fontos hivatalos egyházi megnyilatkozásában: World Council of Churches (WCC), *Common Witness and Proselytism: A Study Document (CWP, 1970)*. (The Ecumenical Review [ER], 1971. 1. 9–20. p.)

⁷ Ezen alapvető igazságosságra hív föl az alábbi tanulmány: Briggs, John: *The Changing Shape of the Ecumenical Movement*. In: Briggs, John–Oduoye, Mercy Amba–Tsetsis, Georges (szerk.): *A History of the Ecumenical Movement (1968–2000)* (Genf, 2004. 666–667. p.)

⁸ A hivatalos egyházi megnyilatkozás fordítása megtalálható például: *Dignitatis Humanae: Nyilatkozat a vallásszabadságról: A személy és a közösségek jogáról a társadalmi és polgári szabadsághoz a vallás dolgában* (DH, 1965). Ford. Seregély István. In: Diós István (szerk.): *A II. Vatikáni Zsinat (1962–1965) dokumentumai* (Budapest, 2007. 493–506. p.)

⁹ A *Dignitatis Humanae* nyilatkozat magyar nyelvű hivatalos fordítása megtalálható például a következő, római katolikus főntartást helyen is a világhálón: *Dignitatis Humanae: Nyilatkozat a vallásszabadságról: A személy és a közösségek jogáról a társadalmi és polgári szabadsághoz a vallás dolgában* (DH, 1965). In: <http://www.katolikus.hu/zsinat/dh.html>. (A kutatás ideje: 2010. március 2.)

¹⁰ A jelentés e fontos részlete megtalálható a következő helyen: *Report of Section II.: What Unity Requires (Nairobi, 1975)*. In: Kinnamon, Michael–Cope, Brian E. (szerk.): *The Ecumenical Movement: An Anthology of Key Texts and Voices* (Genf, 1997. 110–113. p.)

¹¹ Földesi Tamás elemzésében a vallásszabadság törvényi biztosítása az Alkotmányban magától vezet el állam és Egyház kapcsolatának átrendeződéséhez: Földesi Tamás: *The Main Problems of Religious Freedom in (Central and) Eastern Europe: Past and Present* (Religion in Eastern Europe [REE], 1994. 5., 7–8. p.), In: http://www.georgefox.edu/academics/undergrad/departments/soc-swk/ree/Foldesi_The%20Main_articles_previous.pdf. (A kutatás ideje: 2010. március 11.)

¹² Jürgen Moltmann beszél ekképpen a különböző nagyobb és elterjedtebb világvallásokról a könyve következő fejezetében: Moltmann, Jürgen: *Theology in Interfaith Dialogue*. In: Moltmann,

- Jürgen: *Experiences in Theology: Ways and Forms of Christian Theology* (London, 2000. 21–22. p.)
- ¹³ John Courtney Murray nem habozik e gondolatokkal messze-menően egyetérteni: Murray, John Courtney: *Religious Freedom*. In: Abbott, Walter M. (szerk.): *The Documents of the Second Vatican Council (1962–1965)* (New York [NY], 1966. 672–674. p.)
- ¹⁴ Robert J. Taylor az a szerző, ki kísérletet tesz mind a kulturális, mind pedig a közéleti sokszínűség meghatározására: Taylor, Robert J.: *The Meaning of Pluralism in Ecumenism* (One in Christ, 1974. 4., 369. p.)
- ¹⁵ José Kuttianimattathil idézi összefoglalásában a *Vallásközi párbeszéd vezérelveinek* (1989) a célokra vonatkozó fejtegetését: Kuttianimattathil, José. *Practice and Theory of IR Dialogue: A Critical Study of the Indian Attempts since 1965*. (Bangalore, 1995. 158. p.)
- ¹⁶ José Kuttianimattathil idézi a könyvében a *Megállapítások a vallásközi párbeszédéről* című fontos megnyilatkozást is: Kuttianimattathil: i. m., 590. p.
- ¹⁷ A három fogalommal egyszerre foglalkozik: Mojzes, Paul: *Ecumenism, Evangelism, and Religious Liberty* (Religion in Eastern Europe [REE], 1996. 2., 4. p.). In: http://www.georgefox.edu/academics/undergrad/departments/soc-swk/ree/Mojzes_Ecumenism_April%201996.pdf. (A kutatás ideje: 2010. március 4.)
- ¹⁸ A szöveg megtalálható például a következő elérhetőségen: <http://www.complex.hu/kzldat/t9000004.htm/t9000004.htm>. (A kutatás ideje: 2010. március 5.)
- ¹⁹ Mt 23,15; ApCsel 2,10; 6,5; 13,43.
- ²⁰ Norman A. Horner is e fogalmat használja: Horner, Norman A.: *The Problem of Intra-Christian Proselytism* (International Review of Mission [IRM], 1981. 3., 304–313. p.)
- ²¹ Az *átcsábítás*, illetve a *prozelizmus* szónak alapos fogalomtörténetét adja az alábbi tanulmány utolsó, tizennegyedik része: Larsson, Birgitta-Castro, Emilio: *From Missions to Mission*. In: Briggs–Oduyoye–Tssetsi: i. m., 144–146. p.
- ²² E találó meghatározás eredeti megjelenési helye a következő: World Council of Churches (WCC), *Revised Report on „Christian Witness, Proselytism and Religious Liberty in the Setting of the World Council of Churches (WCC)”* (CWPR, 1961). In: Fry, Franklin Clark (szerk.): *Evanston to New Delhi (1954–1961): Report of the Central Committee to the Third Assembly of the World Council of Churches (WCC)* (Genf, 1961. 239–245. p.)
- ²³ E megfogalmazás eredeti megjelenési helye a következő: World Council of Churches (WCC), *Common Witness: A Study Document of the Joint Working Group of the Roman Catholic Church and the World Council of Churches (WCC)* (CW, 1980) (Genf, 1980).
- ²⁴ E pontos fogalmi meghatározás eredeti megjelenési helye a következő: World Council of Churches (WCC), *The Challenge of Proselytism and the Calling to Common Witness: A Study Document of the Joint Working Group (JWG)* (CPCCW, 1996) (The Ecumenical Review [ER], 1996. 2. 212–221. p.)
- ²⁵ E meghatározás eredeti megjelenési helye a következő: World Council of Churches (WCC), *Towards Common Witness: A Call to Adopt Responsible Relationships in Mission and to Renounce Proselytism* (TCW, 1997) (Genf, 1997).
- ²⁶ Mindkét szintről beszél: Vrcan, Srđjan: *Proselytism, Religion and Ethnicification of Politics: A Sociological Analysis* (Religion in Eastern Europe [REE], 1997. 5., 4. p.). In: http://www.georgefox.edu/academics/undergrad/departments/soc-swk/ree/Vrcan_Proselytism_Oct%201997.pdf. (A kutatás ideje: 2010. március 6.)
- ²⁷ A közös bizottság ötlete fölmerült például a következő közös nyilatkozatban: (Jubilee) Velehrad Congress, *A Communiqué: Towards a Deeper Solidarity among Christians in Europe (on 1 July, 2007)* (Religion in Eastern Europe [REE], 2007. 3., 2. p.). In: http://www.georgefox.edu/academics/undergrad/departments/soc-swk/ree/2007/congress_communique.pdf. (A kutatás ideje: 2010. március 7.)
- ²⁸ Az okok keresése körül kibontakozó vitát részletesen ismerteti Földesi Tamás, írásának harmadik fejezetében: Földesi Tamás: *Mission and Proselytizing: The Hungarian (Magyar) Case* (Journal of Ecumenical Studies [JES], 1999. 1–2., 141–163. p.)
- ²⁹ Nem tisztünk e tanulmányban áttekintést adni a magyarországi vallási közösségek helyzetéről az ezredforduló előtt és után, e téren csak utalunk Tomka Miklós munkásságára, például: Tomka Miklós: *Az egyházak az ezredfordulón* (Theológiai Szemle, 1995. 2., 78–82. p.)
- ³⁰ A *vértanúságot* két okból említjük itt. Az egyik szótörténeti; ugyanakkor történelmi időszerepére is van a közös (vér)tanúságnak, hiszen a huszadik század mindkét totalitárius diktatúrája végzett ki és pusztított el különböző vallású embereket a vallási meggyőződésük miatt, vértanúságra kényszerítve őket. Márpedig ekkor különös jelentőséget kap a közös vértanúság, vagyis amikor különböző vallású embereket egyszerre pusztítanak el a vallási meggyőződésük miatt.
- ³¹ Michael L. Fitzgerald egyik tanulmányában végigköveti e két kiegészítő fogalom eszmetörténetét: Fitzgerald, Michael L.: *Witness and Dialogue* (International Review of Mission [IRM], 1997. 1–2., 113–117. p.)
- ³² Az eredeti angol elnevezés: *Joint Working Group* (JWG).
- ³³ Ion Bria írása az ökumenikus szótár vonatkozó szócikkében ezen alapvető megállapítással kezdődik: Bria, Ion: *Witness*. In: Lossky, Nicholas–Bonino, José Míguez–Pobee, John–Stransky, Tom–Wainwright, Geoffrey–Webb, Pauline (szerk.): *Dictionary of the Ecumenical Movement* (Genf, 1991. 1067–1069. p.)
- ³⁴ E kérdéskör legelső változata: *Christian Witness, Proselytism and Religious Liberty in the Setting of the World Council of Churches: A Provisional Report Submitted to the Member Churches for their Consideration* (CWPR) (The Ecumenical Review [ER], 1956. 4., 48–56. p.)
- ³⁵ Az eredeti angol elnevezése: International Missionary Council (IMC).
- ³⁶ Megjelent például az Egyházak Ökumenikus Tanácsa (EÖT) egyik hivatalos kiadványában: *Common Witness and Proselytism: A Study Document* (CWP, 1970) (The Ecumenical Review [ER], 1971. 1., 9–20. p.)
- ³⁷ A hivatalos egyházi megnyilatkozás egy másik elérhetőségi helye: *Common Witness: A Study Document of the Joint Working Group of the Roman Catholic Church and the World Council of Churches (WCC)* (The Secretariat for Promoting Christian Unity [SPCU] – Information Service [IS], 1980. 3–4., 142–162. p.)
- ³⁸ Monica Cooney felsorolja mind a négy, számunkra most különösen is érdekes hivatalos találkozót: Cooney, Monica: *Towards Common Witness: A Call to Adopt Responsible Relationships in Mission and to Avoid Proselytism* (International Review of Mission [IRM], 1996. 2., 283–289. p.)
- ³⁹ A meglátásaikat az alábbi jelentés foglalja össze: *Towards Responsible Relations in Mission: Some Reflections on Common Witness, Proselytism and New Forms of Sharing* (International Review of Mission [IRM], 1993. 2., 235–239. p.)
- ⁴⁰ A három találkozó eredeti elnevezése: *Mission and Proselytism; Called to Common Witness; Towards Common Witness: A Call to Adopt Responsible Relations in Mission and to Avoid Proselytism*.
- ⁴¹ A gondolatok forrása: Zabolotsky, Nicholas A., *Dialogue in Community: Initial Points and Conditions*. In: Samartha, Stanley Jedidiah (szerk.): *Faith in the midst of Faiths: Reflections on Dialogue in Community*. (Genf, 1977. 59–73. p.)
- ⁴² Görög bölcséleti szakkifejezéssel *perikhórészis*, latin bölcséleti szakszóval pedig *interpenetratio*, vagyis egymás kölcsönös átjárása.
- ⁴³ Stephen B. Bevans a két fő ökumenikus okon kívül összegyűjti a közös tanúságtétel további lehetséges indokait is: Bevans, Stephen B.: *Common Witness*. In: Müller, Karl–Sundermeier, Theo–Bevans, Stephen B.–Bliese, Richard H. (szerk.): *Dictionary of Mission: Theology, History and Perspectives* (New York [NY], 1997. 72–73. p.)
- ⁴⁴ David J. Bosch fogalmazza meg könyvében ezen új hithirdetés-tudományi fölfogás hét legfontosabb jellemzőjét: Bosch, David J.: *Mission as Common Witness*. In: Bosch, David J.:

Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission (New York [NY], 1991. 457–467. p.)

- ⁴⁵ Azóta létezik már egy áttekintő olvasói segédkönyv is e fontos és összefoglaló hithirdetés-tudományi alkotáshoz, amelyet bírálatában Lalsangkima Pachuau is ismertet: Pachuau, Lalsangkima: *Classic Texts in Mission and World Christianity*. In: Norman E. Thomas (szerk.): *A Reader's Companion to David Bosch's Transforming Mission: Paradigm Shifts in Theology of Mission (1995)* (International Review of Mission [IRM], 1996. 1., 121–122. p.)
- ⁴⁶ A különböző értelemben vett vegyes házasságokra vonatkozó római katolikus egyházjogi szabályok megtalálhatók: *Codex Iuris Canonici* (CIC) (Roma, 1983, Can. 1124–1129.)
- ⁴⁷ Lásd a kérdés részletesebb kifejtését: Ariarajah, Wesley S.: *Interreligious Marriage: Problem or Promise?* In: Ariarajah, S. Wesley: *Not without my Neighbour: Issues in Interfaith Relations*

(Genf, 1999. 85–99. p.)

- ⁴⁸ A francia Philippe Maury véleménye a hallgatók és diákok tapasztalataiból táplálkozik: Maury, Philippe: *Witnessing in the University Communities* (The Student World [SW], 1953. 2., 120–130. p.)
- ⁴⁹ A Keresztények Egységét Előmozdító Pápai Tanács fogalmazza meg e ritkán idézett gondolatot, meglátást: *The 1993 Directory for Ecumenism* (Origins, 1993. 9., 130–160. p.)
- ⁵⁰ Richard Moore ír minderről egyik jelentős tanulmányában: Moore, Richard: *Witness: JC's Mandate to the Church: A Response to Mortimer Arias* (International Review of Mission [IRM], 1976. 1., 34–36. p.)
- ⁵¹ Tom Stransky hangsúlyozza az örömet és ujjongást: Stransky, Tom: *Common Witness*. In: Lossky–Bonino–Pobee–Stransky–Wainwright–Webb (szerk.): *Dictionary of the Ecumenical Movement*, 197–200. p.

Gosztonyi Gergely

Gondolatok az alternatív nyilvánosság rendszerváltás utáni gyakorlatához

„A rossz hírek ellen mit sem teszünk, a tévének hátul szeretkezünk” – énekelte a Johann Sebastian Plankton nevű alternatív zenekar a nyolcvanas évek közepén a *Ha elmész* című számában. Valóban, ez az egyik módja annak, ahogy az emberek viszonyulnak a világ történéseihez: elutasítva mindazt, ami rossz vagy zavaró lehet. A másik mód az elfogadás: létezik, megtörténik, el- vagy befogadják. De mindkét út passzív állapot, nem aktív. A kérdés tehát számomra az, hogy létezhet-e olyan cselekvés, létezhet-e olyan médiaforma, amely alternatívát kínálhat az emberek pusztán befogadó vagy elutasító magatartásával szemben. 1989, azaz a rendszerváltás előtti időszak egypártrendszere nem kedvezett a cselekvő embernek a kommunikáció terén sem. A korabeli sajtót jogi szempontból tudatosan alulszabályozott állapotban tartották, a korszak elején-közepén a rendszerrel ellenséges sajtót felszámolták, a meglévő, engedélyezett sajtótermékek szerkesztőségét pedig „természetesen” a helyi-megyei pártbizottságok tartották napi ellenőrzés alatt. A nyolcvanas évekre azonban kezdett eufemisztikussá válni, hogy a sajtó a szocialista embertípus megalkotásának lenne az eszköze. A híres-hírhedt három T (tiltott, türt, támogatott) rendszerében azonban megjelent, és egy szűk réteg számára szellemi kapaszkodót kínált a második nyilvánosság. Az egyre terjedő illegális szamizdatok és egyéb kiadványok támogatandók semmiképpen nem voltak, ám az egyre erodálódó rendszer betiltatni sem

tudta már őket. Így, bár kimondva mindez sosem volt, megmaradtak a 'türt' kategóriában. A második nyilvánosság megléte ellenére azonban a korszakban modern értelemben vett médiajogról semmiképpen sem tudunk beszélni.

I. A koncentráció veszélyei

Mindez csak a rendszerváltás után jöhetett létre, amikortól az Alkotmány nem csupán deklarálta, hanem immár biztosította is mind a szabad véleménynyilvánítást, mind pedig a sajtó szabadságát.¹ Mindez azonban hiábavaló, ha a cenzúra megakadályozza bizonyos vélemények megjelenését vagy megjelentetését. És itt érdemes egy rövid kitérőt tennünk: a közvélemény cenzúra alatt a klasszikus politikai cenzúrát szokta érteni, amely – a demokratikus berendezkedésű államokban, így Magyarországon is a rendszerváltás után – fokozatosan teret veszített. Ma semmilyen elfogulatlan tanulmány nem támasztja alá, hogy a politikai cenzúra meghatározó lenne a gyakorlatban. Ám ha megfigyeljük a világviszonylatok és a magyar viszonylatok változásait a médiapiac területén, láthatjuk, hogy két sokkal veszélyesebb cenzuratípussal állunk szemben: a gazdasági és a társadalmi cenzúrával. A média- és kommunikációs világ tulajdonosi köreinek folyamatos koncentrációja (gondoljunk csak a nagy médiabirodalmakra, Berlusconi *Fininvest*jétől, a Disney-n és Bertelsmannon át egészen Murdoch *News Corporation*jéig) a demokratikus részvétel és ellenőrzés ellen dolgozik.

Mert mit látunk, ha a közgazdaságtan szemüvegén át nézzük a folyamatokat? A határköltések, azaz az egy fogyasztó elérésére szolgáló költségek folyamatos leszorítását és a sakál-effektus megjelenését, azaz a nagy, tőkeerős vállalkozások további erősödését a kevesebb tőkével rendelkezők rovására. Nem véletlenül írta Bourdieu, hogy a modern médiapiacra a legfontosabb, hogy a médiumok minél áramvonalasabbak legyenek, így lehet ugyanis elérni a legnagyobb számú olvasó- vagy nézőközönséget. Ezzel viszont veszít